

SEJDI M. GASHI

**KONTAKTET GJUHËSORE, DYGJUHËSIA DHE
SHUMËGJUHËSIA NË SHËRBIMET PUBLIKE NË KOSOVË,
PËRPARËSITË DHE TË METAT SI DHE POZITA E SHQIPES
SIPAS KUSHTETUTËS SË REPUBLIKËS SË KOSOVËS**

Krahas përparimeve të mëdha që janë arritur në shumë fusha jetësore në përgjithësi edhe shkenca gjuhësore ka arritur rezultate të kënaqshme. “Shumë gjuhë të botës janë bërë objekt studimesh kognitive, në një mënyrë a një tjetër, por përgjatë kohëve ka ekzistuar një tendencë e përgjithshme, së paku në disa forma të studimit, që gjuhën ta trajtojnë si reflektim të realiteteve të jashtme socio-politike”¹. Në rastin e shqipes në Kosovë, situata paraqitet komplekse, pasi që vlerësimet për të shpeshherë i janë përshtatur nevojave e do të thoshim edhe imponimeve të ndryshme të kohës. Viteve të fundit, jo rrallë janë shprehur mendime se kontaktet e shqipes me gjuhët tjera në Kosovë përgjatë viteve (turqishten, serbishten, anglishten, gjermanishten etj.), kanë lënë gjurmë të dukshme. Dhe kjo është shumë e vërtetë.

Por të çfarë lloji dhe të çfarë karakteri kanë qenë këto kontakte gjuhësore? Në ç’rrethana politike, ekonomike e arsimore kanë ndodhur ato? Çka ka ndikuar që shqipja për kohë të gjatë të ketë status inferior në përdorimet publike në Kosovë? A mund të jetojë një gjuhë duke mos pasur kontakt me gjuhët tjera? Çfarë është statusi i sotëm ligjor i shqipes në Kosovë?

Këto janë disa çështje që duhet t’i ketë parasysh çdo studiues- gjuhëtar që mëton të hedhë dritë mbi fushën e kontakteve gjuhësore dhe statusin e tashëm të shqipes në Kosovë.

Fillimisht duhet kuptuar dhe vlerësuar se kontaktet gjuhësore janë procese shumë komplekse, për shkak të ndikimit të një numri të madh faktorësh si: kulturor, historik, ekonomik e politik. Ky kompleksitet i kontakteve gjuhësore dallon nga vendi në vend, e veçmas në Ballkan, sa që një gjë e tillë ka detyruar edhe studiuesit e njohur Thomason dhe Kaufmann² që në studimet e tyre mbi kontaktin gjuhësor, kreolizimin dhe gjuhësinë gjenetike të

¹ Friedman, A. Victor. *Kontakti dhe ndërgjegja në lidhjen gjuhësore ballkanike*, Studime 3, ASHAK, Prishtinë, 1997, f. 234.

² Thomason, Sarah Grey and Terrence Kaufman. 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California.

evitojnë në mënyrë të veçantë të merren me Ballkanin”³ pasi që situata në terren është më tepër multi sesa bilinguale, me një varietet faktorësh pragmatikë, politik dhe social që ndikojnë në sasinë dhe cilësinë e multilinguizimit.

Historikisht popuj, kultura dhe gjuhë të ndryshme kanë pasur kontakte dhe raporte të ndryshme, por shpeshherë ndikimet e faktorëve jashtëgjuhësorë kanë bërë që drejtimet e kontakteve gjuhësore të marrin kahe të ndryshme, gjë kjo e theksuar edhe nga studiuesi Qemal Murati, kur thotë se “*termi autoktoni*” të popujt e sotëm të Ballkanit ka marrë shpesh një përdorim jolinguistik, si të thuash me përmasa groteske, manipulimi, për ta paraqitur vetën si më të vjetër në këtë gadishull dhe për të fituar njëfarë legjitimiteti truallor të viseve përkatëse”.⁴

Në këtë kuadër, gjuha si mjet komunikimi, pos që ka qenë shenjë dalluese, shpeshherë është instrumentalizuar dhe ka shërbyer si vegël armiqësie midis popujsh dhe fisesh të ndryshme. P.sh. grekët e lashtë, për të gjithë ata popuj që nuk ishin grekë dhe që nuk flisnin greqishten, përdornin termin barbar (pra të huaj, jo të gjakut të tyre).

Shikuar nga prizmi historik, dëshmia e parë e tipit arkeologjik për kontaktet e para gjuhësore llogaritet të jetë shkrimi në *Shkëmbin e Rozetës*, i cili daton që nga viti 196 para epokës sonë, shkrim ky i llojit hieroglif egjiptian, me simbole demotike (kursive), që më vonë shërbeu si mjet për deshifrimin (deskriptimin) e hieroglifëve.

Nëse ndalemi dhe analizojmë arsyet që kanë ndikuar në vënien e kontakteve midis folësve të gjuhëve të ndryshme, vërejmë se ato (*kontaktet gjuhësore*), në format e tyre të para, janë realizuar si rezultat i zhvillimit të prodhimtarisë dhe nevojës për të shkëmbyer mallra midis fiseve të ndryshme e me gjuhë të ndryshme, pra njerëzve në njëfarë forme u është imponuar të komunikojnë dhe të kuptohen me njëri-tjetrin, pasi që siç thekson edhe Eduard Sapir⁵ “*gjuhët, ashtu sikur edhe kulturat, rrallë i mjaftojnë vetes*”.

Janë të shumëllojshme situatat dhe domenet ku mund të ndodhin kontaktet gjuhësore. P.sh. mund të jetë familja, të raste të *ekzogamisë* (*martesa me dikë jashtë grupit etnik përkatës*), në fqinjësi, gjatë procesit të shkollimit, në vendin e punës, dhe të gjitha këto mund të jenë intensitetesh dhe nivelesh të ndryshme. Duhet theksuar se rastet më të shpeshta të kontakteve gjuhësore

³ Friedman, A. Victor. *Kontakti dhe ndërgjegja në lidhjen gjuhësore ballkanike*, Studime 3, ASHAK, Prishtinë, 1997, f. 235.

⁴ Murati, Qemal. *Ballkani linguistik-etja për autoktoni e “Homo Balcanicus”*, në Gjurmime Albanologjike-Seria e Shkencave Filologjike, nr. 41/42 (2011), Instituti Albanologjik-Prishtinë.

⁵ Sapir, Eduard. *Si ndikojnë gjuhët mbi njëra-tjetrën*, në Nuhiu, Vesel (1990). *Ndikimet ndërgjuhësore*, Rilindja, Prishtinë.

ndodhin si pjesë e komunikimit sy më sy midis individëve apo grupeve shoqërore që flasin gjuhë të ndryshme. Por, siç thamë edhe më lartë gjatë këtij punimi, kontaktet gjuhësore, jo gjithmonë janë miqësore, pasi që shpesh herë mund të jenë edhe armiqësore me ç'rast shpërfaqen përpjekjet për dominim dhe imponim gjuhësor e ku më tutje gjatë këtij procesi, si forma më ekstreme, shfaqen pushtimet, epërsia politike, ekonomike dhe kulturore të kombeve superiore ndaj gjuhëve dhe kombeve që janë në situata më inferiore, gjë kjo e hetuar edhe nga studiuesi Leonard Bloomfield⁶, i cili bën dallimin midis huazimit të natyrës kulturore dhe të huazimit intim e ku në këtë të dytin (*huazim intim*), ai dallon gjuhë superiore dhe gjuhë inferiore. Po ashtu duhet vlerësuar, se në masën më të madhe ky superioritet përballë inferioritetit nuk ka të bëjë me gjuhët, me sistemet e tyre, por me elemente të tjera të natyrës ekonomike, politike dhe kulturore, të cilat e bëjnë një komb të ketë epërsi ndaj kombit tjetër dhe, si rrjedhojë, këto raporte reflektohen edhe në raportet gjuhësore⁷, situatë kjo që ka ndodhur me vite të tëra në Kosovë me rastin e ushtrimit të pushtetit të dhunshëm nga aparati shtetëror serb, pasi që shumë konflikte etnike në hapësirën e ish-shtetit shumëkombësh të Jugosllavisë gjatë shekullit të kaluar kanë pasur si pikënisje edhe elementin gjuhë. Kjo ka bërë që ndikimi i serbishtes⁸ (superiore) mbi shqipen (inferiore), përgjatë viteve në Kosovë, të jetë i dukshëm, ndonëse “shpesh janë bërë përpjekje për identifikimin dhe luftimin e atyre ndikimeve, qoftë përmes lektorëve të pranishëm gjithandej më parë nëpër organe shtypi e shtëpi botuese, apo përmes shkrimeve të ndryshme dhe relativisht të rregullta nëpër gazeta”⁹, por edhe përmes punës shkencore të organeve përkatëse.

Edhe pse kanë kaluar 14 vjet që nga përfundimi i luftës në Kosovë, përdorimi i shqipes vazhdon të çalojë dhe të ketë probleme serioze ndonëse “në teoritë e kontakteve të gjuhëve është i njohur shpjegimi pas të cilit pikërisht vitet pas ndërprerjes së kontakteve intensive me imponim statusi midis dy gjuhëve, ndikimi i gjuhës deri atëherë mbisunduese është i madh. Ngjet kështu pasi që në këtë kohë kur brezat e rinj nuk e flasin më serbishten, i marrin nga brezat para tyre shprehjet e gatshme me ndikime të saj, pa qenë të vetëdijshëm se ato mund të mos jenë në frymën e shqipes...”¹⁰, njësoj ndodh edhe në ditët

⁶ Bloomfield, Leonard. *Të huazuarit intim*, në Nuhiu, Vesel (1990). *Ndikimet ndërgjuhëhësore*, Rilindja, Prishtinë.

⁷ <http://linguasocio.blogspot.com/2010/09/konfliktet-dhe-kontaktet-gjuhesore.html>

⁸ Për më shumë shih: Omari, Anila: *Marrëdhëniet gjuhësore shqiptaro-serbe*, Qendra e Studimeve Albanologjike – Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Botimet Albanologjike, Tiranë 2012.

⁹ Ismajli, Rexhep. *Standarde dhe identitete* (pjesa: Gjuha, ndikimet, ndryshimet), Shtëpia botuese “Dukagjini”, Pejë, 2003, f. 135.

¹⁰ Po aty, f. 147.

tona, në kontaktet dhe ndikimet që ka shqipja nga gjuhët tjera si anglishtja, gjermanishtja, proces ky që hovshëm zhvillohet edhe sot.

Me të drejtë dikush do të pyeste, kush po kujdeset për gjuhën shqipe? Sa po kujdesen organet shtetërore të Kosovës për ruajtjen, pasurimin dhe zhvillimin e shqipes kur dihet se në shumë shtete të botës së zhvilluar e demokratike, përparimi i shoqërisë shkon krahas njohjes së gjuhës amtare. Vlen të përmendim shtetin francez, ku qysh prej disa shekujsh asnjë person nuk mund të merret me politikë, të bëhet deputet apo të bartë funksione tjera të rëndësishme publike nëse nuk zotëron mirë gjuhën franceze, meqë ajo konsiderohet simbol i bashkimit kombëtar. Madje ligji francez mbi përdorimin e gjuhëve, i njohur si “*Ligji i Tubon-it*” (*sipas ministrit të kulturës Zhak Toubon*), e konsideron si fyerje kombëtare nëse përdorimi publik i frëngjishtes nuk është në nivelin e duhur.

Praktika të tilla për ruajtjen dhe statusin ligjor të gjuhëve amtare kemi mjaft. Vlen të përmendet këtu edhe shteti fqinjë i Maqedonisë,¹¹ ku me ligjin për përdorimin e gjuhës maqedonase (*korrik 2008*), për të gjithë ata persona fizik e juridik që në tekstet zyrtare e publike nuk u përmbahen rregullave të maqedonishtes, gjobiten me shuma të majme dhe nuk lejohen të botohen tekste jashtë kritereve të përcaktuara.

Shqipja e institucioneve të Republikës së Kosovës

Por si qëndron puna me Kosovën? A merret shqipja në mbrojtje të shtetit përmes Ligjit për përdorimin e gjuhëve në Kosovë dhe ky ligj a parasheh penalizime për të gjithë ata që nuk e respektojnë në përpikëri atë? Pse nuk vepron Kosova njësoj sikur shteti amë, Shqipëria, e cila në Kushtetutën e saj me një nen të posaçëm (59/9) merr në mbrojtje trashëgiminë kulturore dhe gjuhën kombëtare?

Lirisht dhe pas asnjë hezitim mund të themi se në këtë drejtim Kosova nuk është duke ecur rrugës së duhur, pasi që Ligji për përdorimin e gjuhëve në Kosovë, No. 02/L-37 i nxjerrë nga Kuvendi i Kosovës më 27 qershor 2007 dhe nënshkruar nga Përfaqësuesi Special i Sekretarit të Përgjithshëm (PSSP) në dhjetor 2006, në asnjë nen të tij nuk parasheh status të veçantë për shqipen, duke mos e futur shqipen nën mbrojtje ligjore, si trashëgimi dhe pasuri kombëtare. E vetmja gjë që siguron ligji i lartcekur është e drejta për përdorim të lirshëm të gjuhës amtare në Kosovë, pra edhe për gjuhët e pakicave etnike. Nga ana tjetër dihet mirëfilli se gjithë komunikimi kombëtar themelohet mbi një normë gjuhësore të përbashkët të folësve, prandaj moskujdesi ndaj normës dhe dobësimi i saj është edhe dobësim i kombit. Gjuha e një kombi ka nevojë të mirëmbahet – prej të gjithë përdoruesve, por edhe prej institucioneve të specializuara, por jo të përçudnohet në formën siç po na ndodhë. Dihet tashme

¹¹ Për më shumë shih. Murati, Qemal. *Për shqipen standarde (Përmasa komunikuese dhe kombëtare)*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2009, f. 224.

se elitat politike të Kosovës kanë shtuar kontaktet e tyre, kanë krijuar marrëdhënie me botën, kanë mësuar gjuhë të huaja, kanë mësuar të mendohen në këto gjuhë, por “shqipja ta është kthyer monedhë për t’u përdorur vetëm në tregje mallrash më pak të vlefshme”. Kjo tregon se në Kosovë po mungon motivimi institucional për ta çuar përpara kulturën tonë gjuhësore, por edhe studimet gjuhësore – jo me qëllim që të ushqehen mitet e ndryshme, as për të fryrë krenaritë nga më të ndryshmet, por për t’i bërë të përdorshme prej publikut pasuritë ekzistuese të shqipes sepse mangësitë gjuhësore shpesh mund të kuptohen edhe mangësi shpirtërore. Pa dashur të përmend emra, e ndiej obligim të theksoj që ata që sistematikisht bëjnë gabime gjuhësore në shumë drejtime, nuk janë vetëm shtresa e politikanëve, por kjo “epidemi” e bastardimit gjuhësor është shndërruar në diçka gjithëpërfshirëse.

Për fund duhet thënë se kujdesi ndaj gjuhës sonë amtare është obligim moral dhe profesional i secilit prej nesh, pasi që gjuha është një prej shenjave më të para të identitetit kombëtar siç do të thoshte profesor Eqrem Çabej.

BIBLIOGRAFI

- Bloomfield, Leonard. *Të huazuarit intim*, në Nuhiu, Vesel (1990). *Ndikimet ndërgjuhësore*, Rilindja, Prishtinë.
- Friedman, A. Victor. *Kontakti dhe ndërgjegja në lidhjen gjuhësore ballkanike*, Studime 3, ASHAK, Prishtinë, 1997, fq.234
- Ismajli, Rexhep. *Standarde dhe identitete* (pjesa: Gjuha, ndikimet, ndryshimet), Shtëpia botuese “Dukagjini”, Pejë, 2003.
- Murati, Qemal. *Ballkani lingustik “etja për autoktoni” e “Homo Balcanicus”*, në “Gjurmime Albanologjike”-Seria e Shkencave Filologjike, nr. 41/42 (2011), Instituti Albanologjik-Prishtinë.
- Murati, Qemal. *Për shqipen standarde (Përmasa komunikuese dhe kombëtare)*, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2009.
- Murati, Qemal. *Gjuha e medieeve*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2008.
- Omari, Anila. *Marrëdhëniet gjuhësore shqiptaro-serbe*, Qendra e Studimeve Albanologjike – Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Botimet Albanologjike, Tiranë, 2012.
- Sapir, Eduard. *Si ndikojnë gjuhët mbi njëra-tjetrën*, në Nuhiu, Vesel (1990). *Ndikimet ndërgjuhësore*, Rilindja, Prishtinë.
- Munishi, Shkumbin. *Konfliktet dhe kontaktet gjuhësore*, Prishtinë, 28 shtator 2010, në: <http://linguasocio.blogspot.com/2010/09/konfliktet-dhe-kontaktet-gjuhesore.html>
- Thomason, Sarah Grey and Terrence Kaufman. 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California.

